

Galántai Rita Tünde
ELTE ÁJK Jog- és Társadalomelméleti Tanszék
Témavezető: Zsidai Ágnes, habil. egyetemi docens

Paradigmaváltások a hazai bírói jogértelmezés elméletében és gyakorlatában

1. Bevezetés. Bírói jogértelmezés meghatározása – nehézségek

A bírói jogértelmezés mibenlétének, funkciójának, forrásának, terjedelmének, egy adott ügyben való megjelenésének, mikéntjének meghatározása nehézséget jelent, mivel olyan nehezen meghatározható fogalmakhoz kapcsolódik, mint a jog, a jogforrás vagy a nem jogi (metajurisztikus) társadalmi normák jogon belüli megjelenése.

A bírói jogértelmezés tárgyalásánál megkerülhetetlen az értelmezés tárgyának, magának a jognak a meghatározása. Ha a tételezett jog normatív megközelítéséből indulunk ki, és a jogot olyan normaként, tehát elvárt magatartásként, viselkedést kifejező magatartásszabályként határozzuk meg, amely „tételezése” és érvényre juttatása mögött állami autoritás áll, akkor máris további kérdéseket kell megválaszolnunk. Az egyik, hogy az állami autoritás mely formája áll a jog tételezése mögött. Az egyik lehetséges megközelítés szerint a jogalkotó „tételezi” a jogot a jogalkalmazó pedig alkalmazza. A másik megközelítés viszont a jog létrehozatalát, kialakítását megosztja a jogalkotó és a bíróság között, mondván, hogy a törvény akkor válik törvénné, amikor a bíróság értelmezte és alkalmazta azt¹. Ez a megközelítés viszont már tovább vezet

¹ A jogalkotói dominancia a jogi norma meghatározására elsősorban a kontinentális jogrendszerekben uralkodó álláspont, a bírónak is jelentősebb szerepet tulajdonító megközelítés pedig a *common law* jogrendszerekre jellemző. „*A statute is, for Gray, not a law, but only a source of law, which becomes law only after it has been interpreted and applied by a court.*” idézte Fuller John Chipman Gray jog definícióját, utalva arra, hogy a jogalkotó által alkotott jogi rendelkezés még nem jog, csak jogforrás, amely joggá azután válik, miután a bíróság értelmezte és alkalmazta azt. (Fuller 1958. 633.)

Érdeemes megjegyezni, hogy ezzel a megközelítéssel a hazai jogelméletben is találkozhatunk. Ezt a megközelítést tükrözi például Horváth Barna jogtétel meghatározása is, aki szerint a jogtétel „*csak félig kész értelem*”, amely még nem a teljes, kész jog, a jogtételben a jognak még csak a kiegészülésre váró jelentése van (Horváth 2004. 164.)

A jog jogalkalmazás során való kialakulására utaló megközelítéssel az alkotmánybírói határozatok esetében is találkozhatunk, (ld. pl. dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó alkotmánybíró különvéleményét, ahol egy

a jogalkotás és a jogalkalmazás elhatárolásának nehézségéhez, amely elválasztás lényeges elvi és gyakorlati problémákat vet fel, mint a hatalmi ágak elválasztása, vagy a bírói függetlenség–bírói önkény elhatárolása.

Az előbbieken a tételezett jog meghatározásából indultunk ki, azonban a bírói jogértelmezéssel kapcsolatban szükséges tisztáznunk, hogy a bírói ítéletének forrása valóban leszűkíthető-e a tételezett jogra. Ám ha még a bírói jogértelmezés tárgyát le is szűkítenénk az „írott” jogszabályok értelmezésére, akkor is felmerülhetnek a jogértelmezés olyan aspektusai, amelyek a jog terrénumán túlmutathatnak. Ilyenek lehetnek például a leírt formában nem feltétlenül megjelenő, ám a jog „értelme mögött” álló jogelvek. De ilyen lehet akár a jogalkotó szubjektív akaratának vizsgálata is, ami a jogértelmezés során a jogszabály szövegén túli (írott) források vizsgálatának bevonását teheti szükségessé.² Olyan generálklauzulák értelmezéséről sem szabad megfeledkezni, ahol maga a jogszabály szólítja fel a bírót a szövegen túli társadalmi normák, például a jóerkölcshöz figyelembe vételére.³ A jogértelmezés és a jog szövege közötti viszony kapcsán alapvető dilemmát jelent, hogy tulajdoníthat-e a bíró a világos, ellentmondásmentes szövegezésű jogszabálynak a nyelvtani értelemtől eltérő értelmet olyan fogalmak alapján, mint az erkölcs, az igazságosság, vagy a célszerűség, a hatékonyság, és ha igen, honnan merítheti ezeknek a metajurisztikus szempontoknak a „helyes” értelmezését. Játshat-e szerepet, illetve kell-e szerepet játszania a bíró saját értékítéletének? A klasszikus pozitivisták „értékmentes tudomány” eszméje alapján a bírónak meg kell szabadulnia a saját értékítéletétől. Azonban ilyen elvárás esetén is felvetődik a kérdés, hogy megvalósulhat-e ez a gyakorlatban, vagy a jogértelmezést végző bíró „személyiségének lenyomata” szükségképpen megjelenik a bírói jogértelmezésben.

További kérdés, hogy tekinthetőek-e jogforrásnak maguk a bírói ítéletek. Ha igen, tehát ha a bíró egy adott esetbeli jogértelmezését más jogeset kapcsán is alkalmazza, akkor azon is el kell gondolkodni, hogy mennyire kapcsolódik a jog értelmezése az esethez. Kibontható-e egyáltalán a jog „absztrakt”, esettől független, „általános” értelme, és ha igen, akkor vajon a bírónak a konkrét ügyben „absztrakt” vagy „konkrét” jogértelmezést kell-e végeznie.

korábbi alkotmánybírósági ítéletre utalva fejtette ki saját jog meghatározását: „A magam részéről azt vallom, hogy a bíró a törvény értelmezője, „[a] „jogot” végül is a bíróságok saját értelmezésük szerint állapítják meg” [38/1993. (VI. 11.) AB határozat, ABH 1993, 256., 262.]. A jog eszerint az, amit a bírói gyakorlat a jogszabályból egyedi jogviták sokaságának rendezésén keresztül, lehetséges egyéb tartalmak mellett, értelmezés útján kibont.” (5/2017. (III. 10.) AB határozat, Indokolás [55])

² Gondoljunk például a jogalkotást indítványozó javaslatok indokolására, vagy a jogalkotás folyamatában lezajló vita során elhangzott véleményekre, állásfoglalásokra.

³ Persze ilyen esetben kérdés, hogy valóban kilép-e a bírói értelmezés a „jogon kívüli” területre, vagy éppen ezek a jogszabályi megfogalmazások hozzák be a jogba a metajurisztikus társadalmi normákat.

Az „eset” oldaláról nézve viszont felvethető a kérdés, hogy van-e „eset” jog nélkül, vagy éppen a jog az, amely „jogesetté” tesz egy adott történetet, és ezzel a bíróság által értékelendő tények is a jog szempontjából „emelődnek” ki, „formálódnak” ki, „rekonstruálódnak jogesetté”. Ha viszont abból indulunk ki, hogy a „jogeset” csak a jog függvényében értelmezhető, akkor felvetődik a kérdés, mit kezdhetünk azokkal az esetekkel, amelyekről „hallgat” a jog. Feltehetjük-e, hogy létezik „joghézag”, és ha elfogadjuk a joghézag létezését, hogyan értelmezzük azt? Van-e szabad keze a bírónak a magatartás megítélésére, vagy a jog „hallgatása” éppen azt jelzi, hogy a kérdéses eset nem tartozik a jog területére? Ha a „jog hallgatásának” az előbbi értelmet tulajdonítjuk, akkor arra is választ kell adni, meddig terjed a bírói jogértelmezés határa. Mikor oldható meg a jogvita például analógia⁴ segítségével, és mikor érkezünk el arra a pontra (egyáltalán van-e ilyen pont), amikor a bíró már nem csak értelmezi, hanem „alkotja” a jogot.

A bírónak az ítélete indokolásában ki kell fejtenie, le kell vezetnie jogértelmezését. Erre egyrészt azért van szükség, hogy az ítéletnek való engedelmisség ne pusztán a bírói hatalom erőfölényén, hanem az ítélet elfogadásán alapuljon⁵, másrészt, hogy a bíró igazolja magát, bemutassa, hogy nem önkényesen döntött, és döntése ellenőrizhető legyen. Kérdéses továbbá a jogértelmezés levezetésének módja is, hogy jogértelmezési módszerek meghatározásával és megnevezésével, vagy jogértelmezési szempontok, támpontok megjelölésével történjen, valamint azt is meg kell határozni, hogy ki ellenőrizhesse, módosíthassa, esetleg semmisíthesse meg a bírói jogértelmezést és az azon alapuló ítéletet. Egyáltalán létezik-e egyetlen „helyes” jogértelmezés?

Az előbbieken felvetett kérdésekre különböző jogelméleti irányzatok különböző válaszokat adnak. Egy adott jogrendszerben a jogértelmezés irányvonalainak meghatározása alapvetően jogpolitikai kérdés⁶. A jogágak sajátosságaiból adódóan a jogértelmezéssel kapcsolatos elvárások, elgondolások jogáganként eltérők lehetnek. Jogpolitikai kérdés az is, hogy egyáltalán írott formát (alkotmányi szinten, kódexekben, jogszabályokban) öltsenek-e ezek az elvárások. Vannak jogrendszerek, ahol a tételes jog nem tartalmaz kifejezett szabályokat a bírói jogértelmezéssel kapcsolatosan, de ilyenkor is van uralkodó

⁴ Az analógia kapcsán azt a kérdést is feltehetjük, hogy tekinthető-e egyáltalán „jogértelmezési eszköznek” az analógia?

⁵ Szabó Miklós utal Mommsen véleményére az *auctoritas* szó latin jelentése kapcsán, miszerint a hatalomnak való, az erőfölény belátásán alapuló engedelmisség és az elfogadottságon alapuló engedelmisség közötti eltérés a parancs megindoklására, az annak szükségessége vagy célszerűsége mellett szóló érvek közzétételére való hajlandóságban jelölhető meg. (Szabó. 1996. 182.)

⁶ Maczonkai 2016. 167.

„jogértelmezési paradigma”, ami megjelenik a jogi oktatásban, a bírák szakmai szocializációjában, a felsőbb bíróságok ítéleteiben, és egyfajta elvárást közvetít a bírók felé és arculatot ad a bírói jogértelmezésnek.

A jelen tanulmány célja a bírói jogértelmezés alakulásának vizsgálata a hazai jogrendszerben, elsősorban a rendszerváltást követően. Minthogy a paradigmaváltások hosszabb történelmi időtávlatban következnek be, a tanulmányban ezért a múlt század elejére visszanyúlva keressük a választ arra, milyen jogpolitikai hatások, politikai elvárások, jogi szabályozási környezet, jogelméleti irányzatok alakították és alakítják a bírói jogértelmezés arculatát.

2. A bírói jogértelmezés a rendszerváltást megelőzően

2.1. A huszadik század első fele

A múlt század első felében hazánkban a bírói jogértelmezés jogelméleti megközelítését és a valós helyzetet tanulmányozva, sajátos kétarcúsággal szembesülünk. Egyrészt ki kell emelnünk a bírói jogértelmezés jogelméleti leírása kapcsán a jogpozitivisták irányzatok felé fordulást, amelyben a tételezett jog szövegéhez kötött bírói jogértelmezés jelent meg. Másrészt viszont, mivel jelentős jogterületen, a polgári jog területén a kodifikáció hiánya miatt formális jogalkotással tételezett jogi szöveg értelmezése nem jöhetett szóba, a szokásjogi elméletek⁷ jelentős hatását lehetett megfigyelni. Ezekon túlmenően, mivel a múlt század első évtizedében már az osztrák és a svájci polgári törvénykönyv hatályban volt, és mindkét kódex rendelkezett a bíró feladatáról a tételes jog alapján el nem dönthető esetekben, számos értekezés található a magyar jogelméleti gondolkodók bírói jogértelmezéssel kapcsolatos munkáiban a szabadjogi irányzatról, a joghézagról és a bírói jogalkotás kérdéséről is⁸.

A jogpozitivisták megközelítés szerint a bíró a tételezett jog szövegéből kiindulva egyszerű intellektuális, nyelvtani-logikai értelmezési eszközökkel, értékelés nélkül szubszumálja az esetet a norma alá⁹. A jogpozitivisták elméletek – mivel ez a fajta normativista felfogás a jogon kívüli normákat vagy a „nem verifikálható” kollektív értékítéleteket a

⁷ A szokásjog jogforrási természetével foglalkozó irányzatokra a „szokásjogi elméletek” kifejezést Peschka Vilmos után használom. Ld. Peschka 1965. 102.

⁸ A hazai és külföldi jogelméleti gondolkodók joghézaggal kapcsolatos elméleteit ld. pl. Mezei 2002. 12.

⁹ A jogi pozitívizmuson belül természetesen számos irányzat különíthető el. A bírói jogértelmezéssel kapcsolatban itt kiemelt szempontok legszélsőségesebben a törvénypozitívizmusban jelentek meg. A törvénypozitívizmus jellemzőinek áttekintését ld. pl. Zsidai 2015. 555.

jogértelmezés területéről „számúzi” – elutasítják a jogalkalmazás során a metajurisztikus, morális, politikai elvekre való hivatkozásokat.

Moór Gyula, akit a törvénypozitívista irányzat egyik legjelentősebb hazai képviselőjének tekinthetünk, elméletében azt hangsúlyozta, hogy a „jog csak ott avatkozik be, ahol erre a beavatkozásra okot lát”. Ennek megfelelően helyes bírói döntés a jogi beavatkozás megtagadása is, mivel álláspontja szerint jogilag közömbösnek kell tekinteni az olyan emberi cselekvést, amely nem felel meg valamely jogi parancsnak, és nincsen jogszabály, amely megtiltana.¹⁰ Moór Gyula tagadta a joghézag létezését. Álláspontja szerint a szabadjogi elmélet joghézag fogalma valójában jogpolitikai fogalom, a fennálló jog kritikája. Moór jogelméletében a törvényt tisztelni hivatott bíró nem teheti félre az igazságtalan, méltánytalan vagy célszerűtlen törvényt sem, és a törvények megjavítása sem a bíró feladata. A bíró a hiányzó rendelkezést csak akkor töltheti ki, ha erre őt a törvény felhatalmazza. Ilyenkor szerinte az elsődleges jogforrás (törvény) egy alárendelt, alacsonyabb fokú jogforrásra, a bírói belátásra delegálja az eset megoldását. A bíró ilyenkor fennálló kétfajta funkcióját, a delegált jogforrási és az interpretatív jogkonkretizáló tevékenységet azonban nem mindig könnyű elválasztani. A bírói jogalkotás tekintetében Peschka Vilmos hasonló álláspontra helyezkedett. Zitelmann engedélyezési elméletéből kiindulva megkülönböztette azokat a jogrendszereket, ahol a törvényhozás elismeri, engedélyezi, megtűri vagy kizárja és nem ismeri el a bírói jogalkotást¹¹. Peschka azonban elismerte a joghézag létezését. Elméletében különbséget tett a pozitív jogon belüli és kívüli joghézag között. Analógiával megszüntethetőnek csak a pozitív jogon belüli joghézagot tekintette, a pozitív jogon kívüli joghézag megszüntetésére csak a jogalkotást látta megoldásnak¹².

Moór Gyula szerint „hézagról” a jogban az absztrakt szabály és a konkrét valóság között fennálló távolság esetében lehet csak beszélni. Ez a joghézag értelmezés jelent meg Horváth Barna jogértelmezéssel kapcsolatos elméletében is¹³. Ebből kiindulva mindkettőjükénél megtalálható az a gondolat, miszerint a meglévő jogszabály értelmezését is egyben jogalkotásnak lehet tekinteni, amelyre a hézagosságnak nem tekintett jog alkalmazásnál is szükség van.

Horváth Barna a „jogfolytonosság” elve alapján a nemjog és jog közötti átmenetet folytonosnak nevezte¹⁴. Az ő jogelméletében a jogforrás

¹⁰ Moór 1939. 4.

¹¹ Peschka 1965. 126.

¹² Peschka 1980. 4.

¹³ Horváth 2004. 159.

¹⁴ Horváth 2004. 62.

képzletbeli pontját olyan úszó határfelület veszi körül, amelyen a jognak sem fennállását, sem hiányát nem lehet technikai pontossággal megállapítani. Horváth Barna a jogértelmezést nem csak nyelvtani-logikai műveletekként jelenítette meg. Szerinte az absztrakt jogtétel és a konkrét eset közötti távolság áthidalása irracionális, intuitív, értékelő, sőt merőben öntudatlan módon is történik, különösen a nem-tevést, mulasztást előíró jogtételek esetében¹⁵.

A múlt század első felében elterjedt volt a szokásjogi elmélet hívei között – akkor még hivatalos polgári jogi kódex hiányában – párhuzamot vonni az angol és magyar jogrendszer és jogfejlődés szokásjogi útja között.¹⁶ Peschka ezt nem tekintette alaptalannak, azonban a két jogrendszer közös vonásának a bírói jogalkotás meghatározott megnyilvánulási módját tekintette.¹⁷ Álláspontja szerint a magyar jogrendszerben bizonyos szokásokat és bizonyos jogtételek gyűjteményét éppen a bírói gyakorlat emelte joggá.¹⁸

A huszadik század első felének jellemzésekor a bírói jogértelmezés egységesítése, illetve irányítása kapcsán mindenképpen említést kell tenni az 1912. évi LIV. törvénycikkre, amely alapján a Kúria teljes ülésben hozott határozata törvényi szinten kimondva is kötelezővé vált az alsófokú bíróságokra nézve.¹⁹

2.2. Bírói jogértelmezés a szocializmusban

1945 után néhány átmeneti évet követően a 80-as évek közepéig hazánkban a szovjet-blokk országaihoz hasonlóan a szocialista normativizmus vált uralkodóvá. Ez az irányzat számos vonását tekintve hasonlóságot mutatott a törvénypozitivizmussal. A jog normajellegét egyoldalúan túlhangsúlyozta²⁰. A jogot kizárólag, mint érvényes normák

¹⁵ Horváth 2004. 163.

¹⁶ Ez a jogelméleti kérdés különös hangsúlyt kapott abban a vitában, amely hazánkban az 1800-as évek második felétől évtizedeken át folyt a polgári jog kodifikációjának szükségességéről. Ennek kapcsán a kodifikáció ellenzői szívesen hozták fel példának az angol jogrendszert. A másik oldalt képviselők közül érdemes megemlíteni Szladits Károlyt, aki a kodifikáció ellenzőinek angol jogrendszerre való hivatkozását azzal hátrította, hogy „*az angol esetjogi jellegű magánjog a kötelező precedensek rendszerével sokkal részletesebben írott jogrendszer, mint bármely kontinentális állam joga. Nem rendszeres kodifikáció ugyan, de írott joganyagának digesztaszzerű halmaza.*” (Szladits 1931. 54.)

¹⁷ Peschka 1965.102.

¹⁸ Peschka Vilmos a konkrét jogesetekben történő bírói jogalkalmazás által jogi rangra emelt jogtételek gyűjteményeként a Werbőczy-féle Hármaskönyvet, az 1861. évi Országbírói Értekezlet Ideiglenes Törvénykezési Szabályait, valamint az 1928. évi magánjogi törvénykönyv javaslatát emeli ki.

¹⁹ Bódiné 2012. 2.

²⁰ Szabadfalvi 2019. [47]

zárt komplexusát ragadta meg, a jogot a tételezett joggal azonosította²¹. Kelsen *Tiszta jogtanában* megnyilvánuló normativizmussal összehasonlítva azonban a szocialista normativizmusban csak a természetjogi elemek tagadása jelent meg, a társadalmi összefüggések vizsgálatának apologetikus jellegét azonban nem engedhette meg magának. Jól kirajzolódott ez a kettősség Szabó Imre jogelméletében, aki szerint a szocialista jog egész gyakorlata kizárja bármiféle íratlan jogelv jogszabályként, jogtételként való alkalmazását. Ugyanakkor alapvető követelménynek tekintette a jogalkotásban és a jogértelmezésben a szocialista jog íratlan, tételes jogon kívüli alapelveinek figyelembevételét – melynek kulcsszavai a proletariátus érdeke és akarata –, mivel ezek az alapelvek biztosították azt, hogy a jogrendszer el tudja látni felépítményi funkcióját, védeni a szocialista társadalmi viszonyokat, segíteni azok fejlődését.

Ezt a bírói szerepkört hangsúlyozta az 1949-ben hatályba lépett Alkotmány is²², amely kimondta, hogy *„A Magyar Népköztársaság bíróságai büntetik a dolgozó nép ellenségeit, védik és biztosítják a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét, intézményeit, a dolgozók jogait, nevelik a dolgozókat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására.”*²³, de azt is leszögezte, hogy *„A bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alávetve.”*. Fontos kiemelni, hogy a korszak elején alkotmányi szinten is rögzítették a Legfelsőbb Bíróság bíróságok működésének irányítására vonatkozó hatáskörét, amely alapján a Legfelsőbb Bíróság a bíróságok számára kötelező irányelvek és elvi álláspontok révén gyakorolt befolyást a bíróságok ítélkezésre, így a bírói jogértelmezésre is²⁴.

Az 1959-ben hatályba lépett polgári törvénykönyv nem tartalmazott részletes jogértelmezési szabályokat, de a bevezető rendelkezések között felsorolt alapelvek nyilvánvalóan a törvény értelmezésének elvárt irányait mutatták. A szocializmus elvárásának tekinthető elvek (pl. a társadalmi tulajdon fokozott védelme vagy a közösség érdekeivel összhangban álló érdekérvényesítés) mellett azonban helyet kaptak klasszikusnak tekinthető polgári jogi elvek is, mint például az együttléti

²¹ Szilágyi 2003.

²² Az 1949. évi XX. törvény 41. § (1) és (2) bekezdés. Az 1949. VIII. 20-i közlönyállapot szerinti szöveg forrása:

https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94900020.TV&targetdate=ffffff4&printTitle=1949.+%C3%A9vi+XX.+t%C3%B6rv%C3%A9ny&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT
(2020.10.31.)

²³ Ez a szabályozás később az 1972. évi I. törvénnyel módosított alkotmány esetében már lerövidült.

²⁴ Az 1949. évi XX. törvény 38. §

kötelezettség, a rendeltetésszerű joggyakorlás elvárása, vagy a joggal való visszaélés tilalma is.

A szocialista normativizmus szöveghez kötött bírói jogértelmezése elméletileg nem ismerte el a bírói úton történő jogképződést, ugyanakkor a 2. világháborút megelőzően az etekintetben megfigyelhető kétarcúság, vagyis az elmélet és a gyakorlat eltérése ebben a korszakban is érzékelhető volt. Egyrészt a korai időszakban szocialista kódexek hiányában a bíróságok a régi jogszabályok tartalmát átalakítva, lényegében jogalkotó szerepet játszottak. Másrészt a kodifikációt követően is felvetődött a felső bíróságok által kibocsátott elvi döntések, illetve irányelvek jogforrási jellegének problematikája.²⁵ A Legfelsőbb Bíróság ezirányú tevékenysége kapcsán a bírói jogalkotást és a bírói jog kialakulását az 1970-es, 80-as években a jogi irodalomban már tényként kezelték²⁶, bár hangsúlyozták, hogy a szocialista jogelmélet csak a képviseleti és államigazgatási szerveket fogadta el jogalkotónak, a jogalkotást csak a népszuverenitásból lehet levezetni.

Az 1980-as évek második felében a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 20/1986.(XII.31.) NET határozatában összefoglalt jogalkalmazás jogpolitikai irányelvei között már megjelentek „*igazságosság és méltányosság követelményeivel összhangban*”, az „*emberi jogok tiszteletben tartásával*” történő jogalkalmazás követelményei is.²⁷ A határozat azonban a bírói jogalkotást továbbra sem kezelte elfogadhatónak, és a jogszabályi hiányosság észlelésekor a bírónak az intézkedésre hivatott szerveknek kellett jeleznie azt.

3. Rendszerváltást követő paradigmaváltás a bírói jogértelmezésben

3.1. Az Alaptörvény hatálybalépését megelőző időszak

A rendszerváltás éveiben a bíróságokkal kapcsolatos – beleértve a bírói jogértelmezést is – legfontosabb jogpolitikai célnak a bíróságok politikai befolyástól való felszabadítását, és a bírói függetlenség helyreállítását tekinthetjük. Ezt a célt fogalmazta meg az Alkotmány jelentős mértékű – még a pártállami országgyűlés által elfogadott – módosításának általános indokolása is, miszerint „*biztosítani szükséges az igazságszolgáltatás*

²⁵ Visegrády 1988. 8.

²⁶ Peschka 1965. 147.; Kukorelli 1976. 657.; Fűrész 1981. 929.; Bodnár 1984. 497.

²⁷ Visegrády 1988. 125.

*pártatlan, minden politikai befolyástól mentes működését*²⁸. Ennek a célnak megfelelően rögzítette a módosított Alkotmány mind a bírósági rendszer, mind a bírák személyes függetlenségét is. A bíróság tevékenységével kapcsolatos – korábban említett – politikai elvárások kikerültek az Alkotmány szövegéből, és a bíróság feladataként a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének, az állampolgárok jogainak és törvényes érdekeinek védelme, továbbá a bűncselekmények elkövetőinek megbüntetése szerepelt.²⁹ A bírák személyével kapcsolatban a „*csak a törvénynek vannak alárendelve*” kitétel mellett a politikai függetlenség hangsúlyozása is megjelent szövegben: „*A bírák nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet nem folytathatnak.*”³⁰ A módosított Alkotmány rendelkezett az Alkotmánybíróság felállításáról is. Azonban az Alkotmánybíróság csak a jogszabályok felülvizsgálatára, tehát csak a jogalkotó hatalom alkotmányos működésének felügyeletére kapott felhatalmazást, a bíróságok jogalkalmazása során az „*alkotmányos rend védelme*” iránti elvárás teljesítését az Alkotmánybíróság nem vizsgálhatta. Amint azt az Alkotmánybíróság több döntésében is kifejezésre juttatta, ez a hatásköri meghatározás is a bíróságok független hatalmi ágként való meghatározását erősítette, amely független hatalmi ág jogalkalmazói tevékenységére továbbra is csak a hatalmi ágon belül elhelyezkedő Legfelsőbb Bíróság gyakorolhatott befolyást a bíróságokra kötelező jogegységi határozatok révén.

Szintén a bíróságok függetlenségéből kiindulva fogalmazta meg az Alkotmánybíróság a 38/1993. (VI. 11.) AB határozatában a bíróságok jogértelmezésére vonatkozóan, hogy „[a] *„jogot” végül is a bíróságok saját értelmezésük szerint állapítják meg*”.³¹ Ugyanebben a határozatban a „*törvényhozó által nyitva hagyott kérdésekkel*” kapcsolatosan az Alkotmánybíróság megállapította, hogy ezeket a kérdéseket „*a joggyakorlat válaszolja meg; értelmezésével a hézagokat kitölti.*” Itt tehát az Alkotmánybíróság elismerte a joghézag létezését, továbbá nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a joghézagot a jogalkalmazó töltsse ki.³² Az Alkotmánybíróság másik határozatában a bírói ítélezési munkával kapcsolatban a „*jogalakítás*” kifejezést is használta, amikor a bírói ítélekezésről kifejtette, hogy az „*nem egyszerű mechanikus jogszabály-alkalmazás, hanem sok esetben mérlegelést igénylő rendszerképző*

²⁸ Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény és a bírósággal kapcsolatos módosítások indokolása

²⁹ Az 1949. évi XX. törvény 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított 50. § (1) bekezdése: „*A Magyar Köztársaság bíróságai védik és biztosítják az alkotmányos rendet, az állampolgárok jogait és törvényes érdekeit, büntetik a bűncselekmények elkövetőit.*”

³⁰ Az 1949. évi XX. törvény 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított 50. § (3) bekezdésének 2. mondata.

³¹ 38/1993. (VI. 11.) AB határozat (ABH 1993, 256.)

³² 38/1993. (VI. 11.) AB határozat (ABH 1993, 256.)

(jogalakító) jogértelmezés.”³³ Az Alkotmánybíróság a 42/2004. (XI.9.) AB határozatában a „bírói jogalkotás” fogalom használatától sem zárkózott el, amikor – a hatalommegosztás szempontjából – kifejtette, hogy „[ö]nmagában azzal a ténnyel nem sérül a jogalkotói hatalom, benne a törvényhozói hatalmi ág alkotmányos jogköre, hogy a bírói hatalom a jogszabályoknak egységesen alkalmazandó tartalmat ad. A «bírói jogalkotás», amíg az kizárólag a jogszabályok értelmezésén alapul (amíg a bírói-ítélkezési hatalom nem veszi át alapvetően és közvetlenül a jogalkotás funkcióját), nem kerül ellentétbe a hatalommegosztás elvével.”³⁴ A 42/2005. (XI.14.) AB határozatában pedig egy büntető jogegységi határozat kapcsán az Alkotmánybíróság a hatalommegosztás szempontjából alkotmányos, illetve alkotmányellenes bírói jogalkotás elválasztásának vizsgálati szempontját is meghatározta: azt kell megállapítani, hogy a jogegységi határozat „önálló jogszabályi tartalommal” eloldódott-e az értelmezett jogszabálytól vagy sem.³⁵

A 42/2005. (XI.14.) AB határozattal kapcsolatban fontos kiemelni, hogy az Alkotmánybíróság a jogegységi határozat felülvizsgálatára vonatkozó – egyébként az Alkotmányban szövegszerűen nem rögzített – hatáskörét az utólagos normakontrollra vonatkozó hatásköre alapján vezette le. Az Alkotmánybíróság hatásköre kiterjesztésekor a gyakorlatában alkalmazott „élő jog” teóriából indult ki, és a jogegységi határozatra a bírói jogalkotás szót használta, mondván, hogy a jogszabály tartalma az, amit a jogegységi határozat annak tulajdonít. Mivel „a jogszabályok felülvizsgálatára az Alkotmány az Alkotmánybíróságot feljogosítja, ezért az Alkotmánybíróság a bírói hatalom függetlenségének sérelme nélkül elvégezheti egy alkotmányosság szempontjából vitatott jogegységi határozat felülvizsgálatát.” Ha tehát nem a törvény alkotmánysértő, hanem annak egy kötelező értelmezése, akkor az értelmezést kell megsemmisíteni. Ezt a hatásköri bővítést egyébként akkoriban sokan kritizálták.

A bírói jogértelmezés jogági szabályozása kapcsán fontos kiemelni, hogy a büntetőjog értelmezési keretét megadó *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege* jogelvek alkotmányos szinten megjelentek³⁶. A polgári törvénykönyvben gazdasági és társadalmi renddel összhangban történő jogértelmezés előírásán kívül konkrét jogértelmezési eszközök vagy a jogértelmezés forrásainak konkrét megnevezése továbbra sem

³³ 339/B/2003. AB határozat 3.2. 2. bekezdés

³⁴ 42/2004. (XI. 9.) AB határozatban (ABH 2004, 551, 571.)

³⁵ 42/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 515.

³⁶ 1949. évi XX. törvény 57. § (4) Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény.

szerepelt. Már a rendszerváltáskor felmerült a polgári törvénykönyv „megújításának” gondolata³⁷, de végül csak az Alaptörvény hatálya alatt fogadták el az új polgári törvénykönyvet, amelyben a jogértelmezésről csak egy alapelv kapott helyet, miszerint a jogértelmezésnek összhangban kell lennie az alkotmányos renddel. A bizottsági javaslat magyarázata alapján a törvény szövegében tudatosan kerültek az értelmezési szempontok kimerítő felsorolását. *„Az értelmezési alapelv szerepe elsősorban az, hogy a konkrét normák alkalmazása ne kerülhessen összeütközésbe az Alaptörvénnyel és más alkotmányos erejű szabályokkal és ne vezessen a törvény egészének rendeltetésével ellentétes eredményre.”*³⁸

A rendszerváltást követő időszakban az európai jogelméletben a bírói jogértelmezés leírásában a Savigny nevéhez köthető nyelvtani, logikai, rendszertani és történeti, valamint Jhering teleologikus jogértelmezési módszerével kiegészített jogértelmezési kánon uralkodott, azonban ez már többek szerint nem volt alkalmas a modern bírói jogértelmezés leírására. Új irányvonal kialakítására hatással volt az 1980-as években létrejött nemzetközi tudóscsoport, a „Bielefeldi Kör”, amely kiterjedt nemzetközi vizsgálata alapján a jogértelmezési módszerek, hivatkozási érvek leírására a Savigny-Jhering jogértelmezési módszereket kiterjesztve tizenegy bírói hivatkozási módszert, érvet különböztetett meg.³⁹

Ebből kiindulva dolgozta ki Pokol Béla a magyar bírói jogértelmezési gyakorlat sajátosságaira vonatkozó elméletét, amelyben tizenkét jogértelmezési alapot különböztetett meg.⁴⁰ A klasszikus Savigny-Jhering-féle módszerek átértelmezése mellett megjelentek elméletében a korábbi bírói jogértelmezést is figyelembe vevő, illetve a jogi szövegen túli értelmezési szempontok is: mint *„a jogi szöveg értelmezése az adott jogszabály korábbi alkalmazásakor létrejött precedensek alapján”, „a jogi szöveg értelmezése jogági jogelvek, illetve a jog általános elvei fényében”, „a jogi szöveg értelmezése az alkotmányos alapjogok és alapelvek fényében”,* vagy *„a jogi szöveg értelmezése a jog vagy egyes jogág mögöttes etikai értékei fényében”*. A jogértelmezési szempontok között külön szempontként vette figyelembe a *„jogszabály célja”* és a *„jogalkotó akarata”* szerinti értelmezést, amelyekre más tanulmányokban általában *„objektív teleologikus”* és *„szubjektív teleologikus”* értelmezésként utalnak.

³⁷ Fazekas Judit: Történeti áttekintés a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. és 2013. évi V. törvények kodifikációjáról: <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/lenkovics%20k%C3%B6tet/fazekas.pdf> (2020.10.31.) 127.

³⁸ Vékás 2012. 25.

³⁹ Tóth 2012. 100.

⁴⁰ Pokol 1999. 641.

Tóth J. Zoltán is a jogértelmezési szempontok bővítésében látta a bírói jogértelmezés elméleti leírásának alapját. Ő tizennégy értelmezési főkategóriát és ezeken belül további alkategóriákat különböztetett meg.⁴¹ Hangsúlyozta, hogy ezek nem „tisztá” módszerek, a gyakorlati érvelés során gyakran átfedik egymást, elhatárolásuk éppen ezért csak viszonylagos lehet. Elméletében a Savigny-Jhering-féle értelmezési módszerek és a Pokol Bélánál megjelenő további értelmezési szempontok mellett megjelenik a „*jogtudományi-jogirodalmi értelmezés*”, a „*nemzetközi egyezmények szerinti értelmezés*”, az „*összehasonlító jogi értelmezés*”, az „*egyéb, jogrendszer-specifikus* (pl. közösségi jog szerinti) *értelmezés*” is. Ebben a jogértelmezési módszertani csoportosításban „*a jogalkotó szubjektív szándékán, alkotáskori akaratán alapuló*” értelmezés a „*történeti értelmezésnek*” felel meg.

Blutman László a bírói jogértelmezés leírására az előzőktől teljesen eltérő megközelítést kidolgozását sürgette. Álláspontja szerint a különböző értelmezési módszerek nem alkalmasak a valós értelmezési folyamatok általános leírására,⁴² és az értelmezési módszerek számának „szaporítása” sem jelent megfelelő megoldást, mivel a tipizált értelmezési formák között elméletben és gyakorlatban is átfedések vannak. A tipikus értelmezési módokra nem is mindig utalnak a bírák ítéleteikben. Blutman László olyan, minden ítélet elemzését érdemben lehetővé tevő fogalmi és módszertani keret felállítását javasolja, amely abból indul ki, hogy a jogértelmezés érvelési formákban jelenik meg. A bírói érvelésnek különböző igazodási pontjai, értelmezési támpontjai lehetnek, például korábbi bírói ítéletek, tudományos eredmények, erkölcsi értékek, doktrinális álláspontok, jogtételek. Álláspontja szerint a szöveghű értelmezésre épülve kellene építeni a korrekciós elveket,⁴³ mivel a jogszabály szövegéhez kötődő jogértelmezés tenné kiszámíthatóvá a bírói jogalkalmazást, a jog előtti egyenlőség érvényesülését. Ha viszont mégis eltér a bíró a jogszabály szövegétől, akkor az indokolásban ki kellene térnie ennek okára, és értékelnie kellene az ilyen eltérésnek az általános és rendszertani hatását, amit a bírák szerinte gyakran nem tesznek meg. Álláspontja szerint az sem megfelelő tendencia, ha a bíróságok „kijavítják” a jogalkotói hiányosságokat, mert így nincsenek a jogalkotók rászorítva arra, hogy a jogszabályokat eleve következetesebben szövegezzék meg.

⁴¹ Tóth 2012. 93.

⁴² Blutman 2008. 3.

⁴³ Blutman 2010. 94. Ezen elmélete mentén az Alaptörvény hatályba lépésével megjelenő bírói jogértelmezési rendelkezést is bírálta, mondván, hogy a „helyességi”, „célszerűségi”, „morális” mércék nem objektív mércék.

A rendszerváltást követő, az Alaptörvény hatályba lépését megelőző időszak bírói jogértelmezésében megjelenő tendenciákat több tanulmányban is kiterjedten vizsgálták.

Pokol Béla összesen mintegy 600 felsőbb bírósági polgári és büntetőjogi ügyekben született, a Bírósági Határozatok című folyóiratban közölt bírósági ítélet elemzését végezte el 1977, 1988, 1998-1999 időszakokban az általa felállított tizenkétféle értelmezési alapelv alapján.⁴⁴ A vizsgált időszakban a nyelvtani-szószerinti értelmezést központi jelentőségűnek találta, bár voltak mind a polgári jog, mind a büntető jog területén olyan ítéletek is, ahol a jogszabály szövegével ellentétes bírói döntés született. A vizsgált időszakban az alkotmánybírósági ítéletekre való hivatkozás száma alacsony volt. Ugyancsak elenyésző volt a jogalkotó akaratára, szándékára történő hivatkozás is, leszámítva azt az időszakot, amikor az új büntető törvénykönyv bevezetése miatt a miniszteri indokolásra való hivatkozások száma átmenetileg megemelkedett. Megállapítása szerint a felsőbb bírósági jogértelmezést a legcsekélyebb fokban sem lehetett „aktivistának” nevezni. Pokol Béla a szövegpozitivistától való elmozdulásnak értékelte a vizsgált időszakban a bírói gyakorlatra történő hivatkozás növekedését.

A későbbi évekre, 2009 és 2011 egy-egy időszakára Tóth J. Zoltán végzett el egy kiterjedt vizsgálatot, szintén a Bírósági Határozatok című folyóiratban megjelent bírósági döntések alapján.⁴⁵ A vizsgálatba vont 2017 bírósági döntésnél először a nyelvtani és logikai értelmezést vizsgálta az általa felállított értelmezési vizsgálati szempontok alapján. Így a nyelvtani értelmezésnél vette figyelembe a jogi dogmatikai elveket, továbbá azokat a jogelveket, amelyek részei a jogi nyelvi szövegnek, továbbá a generálklauzulákat is, függetlenül attól, hogy azok adott jogszabály értelmezése során bírnak jelentőséggel, vagy egy egész jogágra vonatkoznak. Következtetése alapján a nyelvtani értelmezés minden mást megelőző szempontot jelentett a vizsgált bírósági ítéletek bírói jogértelmezésében, a logikai érvelést viszont azért találta jelentősnek, mert az a bírói érvelésben rendkívüli súllyal esett latba. Ezek alapján azt a következtetést vonta le, hogy a magyar bírói jogalkalmazás szövegtisztelő, és a szöveggel szemben álló következtetés inkább kivételnek tekinthető. Egy későbbi tanulmányában az általa meghatározott tizennégy fő értelmezési szempont és az ezeken belüli alszempontok százalékos előfordulását is közölte. A számok alapján az is kiolvasható az

⁴⁴ Pokol 2000.7.

⁴⁵ Tóth 2015. 93. Ebben a tanulmányban büntető anyagi jogi, eljárásjogi, polgári anyagi jogi, eljárásjogi, gazdasági, munkaügyi és közigazgatási döntéseket is vizsgált, mivel a kiválasztott időszak minden, a kiválasztott folyóiratban megjelent bírósági döntését bevonta a kutatásba.

eredményekből, hogy a jogesetek besorolásakor adott ügyet többféle értelmezési módszer esetében is figyelembe vett⁴⁶.

A Pokol Béla által már az 1990-es években megfigyelt tendenciát, miszerint a bíróságok ítéleteiben növekedett a korábbi bírói ítéletekre való hivatkozás száma, Zódi Zsolt a 2007-2012 időszakra vonatkozóan nagyszámú, több mint hatvanezer alsóbb és felsőbb fokú bíróságok ítéletének vizsgálatára alapozva szintén megfigyelte, illetve számszerűen igazolta.⁴⁷ A vizsgált időszakban a korábbi ítéletekre hivatkozó bírói indokolások száma folyamatos növekedést mutatott lényegében minden bírósági szinten, de a hivatkozási gyakoriságot tekintve a szűkebb jogterületek között jelentős különbségeket talált. Általánosságban azt tapasztalta, hogy a korábbi esetekre történő hivatkozások aránya 2012-re már elérte a negyven százalékot. Zódi Zsolt azonban tanulmányában hangsúlyozta, hogy a korábbi ítéletekre való hivatkozás módja eltér a *common law* jogrendszerek precedensjogi hivatkozásától, mivel a felsőbb bíróságok szerkesztett ítéleteit vagy egy jogterületet áttekintő kollégiumi állásfoglalásokban megjelenő következtetéseket a magyar bíróságok „jogszabályként” kezelik.

3.2. Az Alaptörvény hatályba lépésével bekövetkező paradigmaváltások a bírói jogértelmezésben

3.2.1. Az Alaptörvény hetedik módosítását megelőző évek

Az Alaptörvény hatályba lépésekor alkotmányi szinten megjelent egy bírói jogértelmezésre vonatkozó rendelkezés. A 28. cikk akkor hatályos szövege szerint: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” Az értelmezésre vonatkozó szabály megjelenése azonban önmagában nem válaszolta meg egyértelműen a bírói jogértelmezéssel kapcsolatos kérdéseket, hiszen ez a rendelkezés is, mint minden más jogi rendelkezés, értelmezésre szorult.

Mivel 2012-t megelőzően bár történtek – az előzőekben említett – próbálkozások a bírói jogértelmezés elméleti leírásának megújítására, a domináns megközelítési mód továbbra is a Savigny-Jhering-féle

⁴⁶ Tóth 2017. 121.

⁴⁷ Zódi 2014. 60.

jogértelmezési szabályok használata maradt, az Alaptörvényben megjelenő értelmezési szabályt is sokan a korábbi megközelítés szerint próbálták meg értelmezni. Ennek megfelelően a 28. cikk első mondatából a „teleologikus értelmezés” előírását olvasták ki. Ez azonban számos további kérdést vetett fel, mint például, hogy lehet-e továbbra is alkalmazni a nyelvtani, logikai, rendszertani, történeti értelmezést is, vagy hogy minden esetben meg kell-e állapítani a jogszabály célját, akkor is, ha a jogszabály szövege egyértelmű. Az is kérdéses volt, honnan tudható meg a jogszabály célja, az objektív, a szubjektív vagy mindkét cél szerinti értelmezést előírja-e az Alaptörvény. További értelmezésre szorult az első és második mondat kapcsolata: a második mondatban szereplő „józan ész”, „közjó”, „erkölcsös és gazdaságos” kifejezések a jogszabály céljára vonatkoznak vagy független értelmezési szempontnak tekintendők, vagy az értelmezési eredmény „ellenőrzésének” feladatát látják el? De ha az utóbbi áll fenn, akkor vajon mindig össze kell-e vetni ezekkel az értelmezési szempontokkal az értelmezés eredményét? A második mondatban szereplő szempontok azonban önmagukban is értelmezést, értékelést igényelnek, sőt például az „erkölcsös cél” vizsgálata a jogon túli normák figyelembevételét is jelentheti. Az Alaptörvény 28. cikke eszerint megnyitotta a jogon túli szempontok figyelembevétele előtt a bírói jogértelmezést?

Kérdéseket vetett fel a bírói jogértelmezéssel kapcsolatos rendelkezés alkotmányi szintű megfogalmazása is. Mivel az Alaptörvény értelmezése elsődlegesen az Alkotmánybíróság feladata, az Alkotmánybíróság fogja-e megadni a bírói jogértelmezés kérdéseire is a választ, és ha igen, akkor mennyire lesz kötelező a rendes bíróságok számára az Alkotmánybíróság által kifejtett bírói jogértelmezést követni. A bírói jogértelmezéssel kapcsolatos rendelkezés mellett az Alaptörvény bevezette a „valódi alkotmányjogi panasz”-t is, amely lehetővé tette a bírói jogértelmezés Alaptörvénnyel való összhangjának vitatásán alapuló alkotmányjogi panaszt. Továbbá az Alaptörvény – a Kúriának a bírósági jogalkalmazás egységét biztosító és a bíróságokra kötelező jogegységi határozat meghozatalára vonatkozó hatáskörének meghagyása mellett – a Kúria jogegységi határozatának alkotmánybírósági felülvizsgálatát is kimondta. Ezek a változások felvetették azt a kérdést, hogy történik-e paradigmaváltás a bírósági jogértelmezés irányításában. Átveszi-e részben az Alkotmánybíróság ezt a szerepet a Kúriától, vagy legalább is a Kúriával megosztva gyakorolja? Másképpen fogalmazva, módosul-e a bírósági hatalmi ág függetlenségének értelmezése és kezelése a bírói jogértelmezés tekintetében az Alkotmánybíróság gyakorlatában?

Jakab András még az Alaptörvény hatályba lépését megelőzően írt tanulmányában arra – a később többek által is osztott – álláspontra helyezkedett, miszerint az Alaptörvényben megjelenő „*jogszabály célja*” szerinti értelmezés az objektív teleologikus jogértelmezésre utal, tehát nem a „*miniszteri indokolások kötelező idézgetését jelenti*”⁴⁸. Az Alaptörvény 28. cikkének második mondata pedig az első mondatbeli „*cél*” részletezésére utal, tehát a jogszabály célja nem olvasható ki semmilyen könyvből, „*annak megállapításához gondolkodni, 'spekulálni' kell, hogy vajon milyen értelmes, gazdaságos, erkölcsös, a józan ész szerinti cél áll a jogszabály mögött*”. Szerinte ez a szabályozás paradigmaváltást jelent a bírói jogértelmezésben, a magyar bíróságok érvelési kultúrájának átalakítására irányul, mivel az addig szövegszerű jogértelmezés hangsúlyának át kell helyeződnie a jogszabály céljának értelmezésére. Véleménye szerint a második világháborút megelőzően a magyar bírák – részben a kodifikáció hiánya miatt – sokkal kreatívabbak és intellektuálisan bátrabbak voltak, például törvényrontó szokásjogra hivatkozva nem alkalmaztak jogszabályokat. Ez azonban a szocializmus évtizedei alatt megszűnt, mivel a bírák a külső politikai befolyással szemben a jogszabály szövegéhez való ragaszkodással próbálták bírói függetlenségüket fenntartani. Jakab András úgy látta, hogy az alaptörvényi szabályozás a bírácoknak erős felhatalmazást ad, mivel az olyan általános kitételeket, mint „*a józan észnek és közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos cél*”, a bírák fogják tartalommal megtölteni, és ezáltal a társadalmi problémákon való gondolkodás már nem a jogalkotó privilégiuma, hanem a bírók is szerepet kapnak ebben. Ezért, ha ezt a paradigmaváltást sikerül elérni, akkor a magyar jogrend a jelenleginél hatékonyabban fog működni, mivel a jóval hosszabb reakcióidejű és kisebb kapacitású törvényhozó mellett a bírák is hozzá tudják igazítani értelmezéssel a jogszabályokat a változó társadalmi környezethez.

Az Alaptörvény 28. cikkének az előbbieken vázolt értelmezéstől eltérő megközelítések is megjelentek. Pokol Béla szerint a jogszabály szövegének cél szerinti értelmezésre vonatkozó iránymutatást „*... azon jogszabályi rendelkezések esetében lehet megvalósítani, melyeknél vagy a jogszabályuk szövegében, vagy legalább a törvényi indokolásban megfogalmazott egy jogalkotói cél vagy szándék.*”⁴⁹ Álláspontja szerint tehát nem minden jogszabálynál lehet a cél szerinti értelmezést elvégezni. Azt is érdemes kiemelni, hogy Pokol Béla szerint a jogszabály célja a jogszabály szövegéből vagy a törvényi indokolásból derül ki. Az alaptörvényi rendelkezés második mondata szerinte is a cél szerinti

⁴⁸ Jakab 2011. 86.

⁴⁹ 28/2013 (X. 9.) AB határozat, Indokolás [47]

értelmezést konkretizálja, de az ott szereplő szempontok „már csak egy szűkített értelmezési terepre” vonatkoznak, „tovább szűkítik azoknak a jogszabályoknak a körét, amelyeknél az alaptörvényi rendelkezést alkalmazni lehet.” Véleménye szerint a „józan észnek megfelelően kell értelmezni” fordulatot „úgy lehet tartalommal megtölteni, hogy az általános vélekedés szerint abszurd tartalmat nem lehet a jogi rendelkezésnek tulajdonítani”. Szerinte „a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgáló” kifejezések együtt azt jelentik, hogy a második mondat csak azokra a jogszabályokra és ezen belüli jogi rendelkezésekre vonatkozik, melyek aspektusai között a gazdaságos cél szerepelhet. A „józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös” értelmezés előírása egészíti ki a „gazdaságos cél” szerinti értelmezést, [...]. „Vagyis ez az előírás nem azt rögzíti általában, hogy a jogszabályokat a józan észnek megfelelően, továbbá az erkölcsöknek megfelelően kell értelmezni – és ezzel alaposan kinyitotta volna ez a bírák értelmezési kompetenciáját a jogon túli szempontokra –, hanem csak a gazdaságos célokat érintő jogszabályok esetében merül fel ez.”⁵⁰

Pokol Béla másik alkotmánybírósi határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában azt is kifejtette, hogy az Alaptörvény 28. cikkének második mondata szerinti erkölcsi értékeléskor az Alaptörvény értelmezésekor irányadó Nemzeti Hitvallásban szövegszerűen is megfogalmazott erkölcsi-morális értékeket kell figyelembe venni.⁵¹ Ilyen értékek az egyenlőség mellett, „a közösséghez tartozás hűsége, a család és a közelállók szeretete, az összetartozásban való hit”, „a társadalom fennállásának biztosítására a biztonság, a rend, az igazság és a szabadság középpontba emelése”. Ezeket együtt, egymást kölcsönösen korlátozva kell figyelembe venni.⁵²

Varga Zs. András az Alaptörvény 28. cikkének első mondatára „az értelmezés szempontjaiként” tekint, a második mondatra pedig az „értelmezés eredménye”-ként utal.⁵³ A jogszabály Alaptörvénnyel összhangban történő értelmezésének előírása kapcsán ő is úgy látja, hogy az értelmezésbe bele kell vonni az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdését, tehát magának az Alaptörvénynek az értelmezését is, „amelynek három újabb szempontja a Nemzeti hitvallás, történeti alkotmányunk vívmányai és (újra!) a rendelkezések célja”. A 28. cikk második mondatát „az

⁵⁰ 28/2013 (X. 9.) AB határozat, Indokolás [49]

⁵¹ 3062/2012. (VII. 26.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában az Alaptörvény értelmezésére vonatkozó R) cikk (3) bekezdésére utalva fejtette ki ezt az álláspontját.

⁵² Ld. Indokolás [195]

⁵³ Varga 2018. Ez a közlemény az Alaptörvény 28. cikkének módosítása kapcsán született, de itt Varga Zs. András a 28. cikk módosítás előtti – és szerinte az Alaptörvény-módosítással nem felülírt – „értelmezési kánont” fejtette ki.

értelmezés utólagos (verifikáló) szabályának” tekinti, „miszerint annak eredménye nem állhat ellentétben a józan ésszel, a közjóval, illetve nem lehet erkölcstelen vagy gazdaságtalan”.

Az Alaptörvénnyel összhangban történő bírói jogértelmezés követelménye kapcsán az is értelemezésre szorult, hogy az Alaptörvény 28. cikkéből következik-e olyan elvárás is a bírakkal szemben, hogy minden jogértelmezés esetében alaptörvény-értelmezést is végezzenek. Pokol Béla az előzőekben említett alkotmánybíróági határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában hangsúlyozta, hogy véleménye szerint az Alaptörvény bírói értelmezési rendelkezésének nem célja, hogy a korábban centralizált alkotmányértelmezés helyett *„egy, az összes bíróság által művelt decentralizált alkotmányértelmezést”* hozzon létre. Az Alaptörvénnyel összhangban történő értelmezés szerinte nem azt jelenti, hogy *„... a bírák maguk fordulnak minden esetben az Alaptörvényhez, és maguk konkretizálva annak vonatkozó rendelkezését fordulnak vissza az alkalmazott jogszabályi helyhez, és értelmezik azt. **Ezzel szemben [...] a bíróságoknak a jogszabályi helyek értelmezésénél figyelemmel kell lenni az Alkotmánybíróság által az adott alaptörvényi helyhez adott konkrét értelmezésre, és a jogi rendelkezéseket mindig ezzel az alaptörvényi értelmezéssel együtt kell alkalmazni.**”*⁵⁴ Ez a megközelítés tehát a bírói jogértelmezéssel kapcsolatban az alkotmánybíróági határozatokra egyfajta materiális értelemben vett jogforrásként tekint. Ezzel a bíróságok irányában megfogalmazott elvárással kapcsolatban azonban az Alkotmánybíróság több határozatában is – kicsit önkritikusan – megjegyezte, hogy nehezíti *„... az alapjogvédelem hatékonyságát, hogy az Alkotmánybíróságnak egyes alaptörvényi rendelkezésekkel összefüggő értelmezése nem egységes tartalmú.”*⁵⁵

A bírói jogértelmezés alaptörvényi értelmezés irányában való kiterjesztése mögött álló jogpolitikai megfontolást világította meg Pokol Béla a 28/2013 (X. 9.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában: *„Az Alaptörvénnyel összhangban értelmezés előírásánál [...] az alkotmányozó hatalom egy alapvető dilemmát döntött el. A dilemma ugyanis abban áll, hogy az alkotmány előírásai kizárólag a törvényhozó hatalomhoz, illetve az ennek alárendelten a többi jogalkotóhoz szólnak-e (és a bírákra az alkotmányi előírások már csak közvetetten, az őket konkretizáló törvényeken és rendeleteken keresztül hatnak), vagy mellettük még közvetlenül a jogalkalmazó bírák felé is hatnak. Ezen*

⁵⁴ 28/2013 (X. 9.) AB határozat, Indokolás [40]. A kiemelés Pokol Béla kiemelései.

⁵⁵ Ld. pl. 9/2016. (IV. 6.) AB határozat, Indokolás [51], 25/2016. (XII. 21.) AB határozat, Indokolás [45]

utóbbi irányban döntés esetén különösen fontos az, hogy ekkor a jogszabályok sok-sok ezer oldalas gyűjteményei mellett az alkotmányi rendelkezéseket konkretizáló alkotmánybíróági döntések szintén sok-sok ezer oldalas gyűjteményei is kötelezővé válnak, és ezzel fokozatosan az egész jogrendszer alkotmányjogiasítása végbemegy, míg ha csak a jogalkotó felé kötelező közvetlenül az alkotmány és az alkotmánybíróági döntések, akkor nem jön létre az egész jogrendszer alkotmányjogiasítása, és ez megáll a jogalkotás szintjén. A korábbi Alkotmány hatálya alatt ez utóbbi valósult meg, [...] Ezzel szakított az új Alaptörvény, és a 28. cikke ezt fejezi ki a bírói jogalkalmazás Alaptörvénnyel összhangban értelmezés köteletségének rögzítésével.”⁵⁶ Ez a jogpolitikai döntés állt a „valódi alkotmányjogi panasz” bevezetésének hátterében.⁵⁷

A bírói jogértelmezéssel összefüggésben fontos megemlíteni az egyedi ügyben alkalmazandó jogszabály Alaptörvénnyel való összhangjának bírói kezdeményezésre történő felülvizsgálatát, mivel számos esetben éppen a bírói indítványokra reagálva fejtette ki az Alkotmánybíróóság a bírói jogértelmezéssel kapcsolatos állásfoglalását.

Az Alkotmánybíróóság új jogosítványai felvetették a kérdést, mennyiben fog alkotmánybíróági kontroll alá kerülni a bíróságok jogértelmezése, hiszen minden bírósági eljárás kapcsolatba hozható olyan alkotmányos alapjogokkal, mint a törvény előtti egyenlőség vagy a tisztességes eljáráshoz való jog, de az Alaptörvény 28. cikke alapján akár az is alaptörvényellenes lehet, ha a bíróság a jogszabály szövegét nem elsősorban annak céljával összhangban értelmezte, hiszen ez is az Alaptörvény előírása. Ezzel viszont *ad absurdum* akár minden bírói jogértelmezés alkotmányjogi panasz tárgya lehetne.

Az Alkotmánybíróóság kezdettől fogva igyekezett elkerülni az alkotmányjogi panasz előbb felvázolt, tág értelmezését. Az Alkotmánybíróóság az Alaptörvény hatályba lépésétől kezdődően elbírált ügyekben rendszeresen hangsúlyozta, hogy nem kíván a bírósági szervezet feletti „szuperbíróóság” szerepébe lépni. A *„bírói döntés elleni alkotmányjogi panasz [...] nem tekinthető a bírósági szervezeten belül jogorvoslattal (már) nem támadható bírói határozatok által okozott valamennyi jogsérelem orvoslása eszközének.”* „A jogszabályokat a bíróságok értelmezik, az Alkotmánybíróóság csak az értelmezési tartomány alkotmányos kereteit jelölheti ki.” „A bíró bármely ténybeli vagy jogi tévedése nem teszi automatikusan tisztességtelenné az egész eljárást, mivel az ilyen tévedések teljesen soha nem küszöbölhetők ki, azokat az

⁵⁶ 28/2013 (X. 9.) AB határozat, Indokolás [48]

⁵⁷ Jakab 2011. 86.

*igazságszolgáltatás ma ismert rendszere magában hordozza. Ugyanezen okokból nem lehet hivatkozni a hátrányos megkülönböztetés tilalmára sem.”*⁵⁸ Az Alkotmánybíróság a bírói ítélet alaptörvényellenessége alapjaként hivatkozható alaptörvényi rendelkezések körében⁵⁹ az Alaptörvény 28. cikkét sem találta megfelelő jogalapnak, mondván, hogy az *„egy a jogalkalmazói tevékenységre irányuló értelmezési segédszabály, amelynek címzettjei a bíróságok, és amely az indítványozóra vonatkoztatható Alaptörvényben biztosított jogot nem tartalmaz.”*⁶⁰.

Ugyancsak a bírói jogértelmezés függetlenségének tiszteletben tartásaként értékelhető, hogy az Alkotmánybíróság az egyedi ügyben alkalmazandó jogszabálynak az Alaptörvénnyel való összhangja felülvizsgálatára irányuló bírói kezdeményezés kapcsán is számos esetben kifejtette: *„... Az Alkotmánybíróságnak [...] nem feladata, hogy a bíróság helyett a konkrét ügyben a jogértelmezést elvégezze...”*⁶¹. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint az Alaptörvény 28. cikke alapján az egyedi ügyben eljáró bírónak nemcsak joga, hanem kifejezett kötelezettsége, hogy a jogszabály szövegét értelmezés segítségével az Alaptörvénnyel összhangba hozza. Az egyedi ügyben eljáró bíró csak akkor kezdeményezheti az Alkotmánybíróságnál a jogszabály alaptörvényellenességének megállapítását, ha az Alaptörvénnyel összhangban lévő értelmezés kizárt.⁶²

Mivel az Alaptörvény hatályba lépését követően az Alkotmánybíróság már a jogszabályi rendelkezést és a bírói ítéletet – a benne szereplő bírói jogértelmezéssel – is megsemmisítheti, az Alkotmánybíróságnak több esetben döntenie kellett, melyik felhatalmazásával éljen. Az alkotmánybírósági határozatok alapján látható, hogy az Alkotmánybíróság a hatályos jog kímélését előbbre helyezi a bírói ítélet fenntartásával szemben. Ez történt például a Kúria egyik egyedi ügyben hozott ítélete esetén⁶³. Ebben a konkrét esetben az Alkotmánybíróság az ítélet

⁵⁸ Ezeket a megállapításokat az Alkotmánybíróság számos határozatában megismételte. A kiemelések a 3325/2012. (XI. 12.) AB határozat, Indokolás [13]-[15].

⁵⁹ Az alkotmányjogi panasz hivatkozási alapjaként szolgáló Alaptörvényi rendelkezésekkel kapcsolatban ld. pl. 3173/2015. (IX. 23.) AB határozat, Indokolás [29]: [...] Az Alaptörvényben biztosított jogok körébe pedig nem kizárólag a „Szabadság és Felelősség” című részben foglalt alapvető jogok tartoznak, hanem – tágabb értelemben – az Alaptörvény más rendelkezéséből levezethető jogok is. Ez utóbbiak azonban csak akkor alapozhatják meg az alkotmányjogi panasz érdemi elbírálhatóságát, [...] ha az alkotmányjogi panasz lényegéből fakadó egyéni jogvédelemmel összefüggésbe hozhatók.

⁶⁰ 3350/2012. (XI. 19.) AB végzés [4]. Ezt az értelmezést még számos későbbi ítéletében alkalmazta az Alkotmánybíróság.

⁶¹ 24/2013. (X. 4.) AB határozat, Indokolás [50]

⁶² 28/2013. (X. 9.) AB határozat, Indokolás [29]-[30]

⁶³ 15/2014. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [32]. Ebben a határozatban a Kúria Kfv.III.37.765/2012/7. számú ítélete ellen benyújtott alkotmányjogi panasz kapcsán az Alkotmánybíróság az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény 30. § (1) bekezdése értelmezésére állapított meg alkotmányos követelményt.

megsemmisítése mellett a jogszabály értelmezésére alkotmányos követelményt állapított meg, amely kapcsán a jogszabálynak a „helyes” értelmezését is levezette, és határozatában pontosan megmondta, hogy a jogesetben szereplő jogszabályi rendelkezés milyen jogot biztosít a konkrét ügyben szereplő pénzügyi lízingbe vevőre nézve. A többségi határozathoz fűzött különvélemények ellenére ez az értelmezés kötelezővé vált, mivel *„[a]z alkotmánybírósági határozat rendelkező részébe foglalt alkotmányos követelmény a bíróságokra kötelező, és attól eltérő jelentést nem tulajdoníthatnak az adott jogszabályi rendelkezésnek.”*⁶⁴.

Ez az alkotmánybírósági határozat azért is említésre érdemes, mert az indokolásában levezetett – egyébként a vizsgált értelmezési módszerek tekintetében a Saviny-Jhering-féle jogértelmezési módszereket számba vevő – jogértelmezés alapján az Alaptörvény 28. cikkének alkotmánybírósági értelmezése is kibontható. Eszerint továbbra is *„[m]inden értelmezés számára a jogszabály által használt szavak, kifejezések, illetve nyelvi formulák, mondatszerkezeti elemek hétköznapi (illetve, ha ilyen létezik, jogi szakmai) nyelvtani értelme a kiindulópont. A szemantikai és a szintaktikai értelmezés azonban nem az egyedüli, kizárólagos módszer. Elemi formállogikai követelmény, hogy ha a nyelvtani értelem abszurd eredményre vezetne, azt el kell vetni, és más módszerek alapján más, a szó szerinti (exegetikus) értelemtől eltérő, adott esetben azzal szembenálló értelmet kell a jogszabályszövegnek tulajdonítani”*. A konkrét esetben az Alkotmánybíróság többségi álláspontja szerint a törvény kontextuális, valamint teleologikus értelmezése vezetett a helyes értelmezési eredményre.⁶⁵

Fontos azonban megjegyezni, hogy több alkotmánybírósági döntésben is vita tárgyát képezte az alkotmánybírók között, hogy a jogszabály nyelvtani értelmétől eltérő bírói jogértelmezés milyen határon belül és milyen indokokra hivatkozva fogadható el. Példaként említhető Varga Zs. András 3023/2016. (II. 23.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indoklása, ahol kifejtette, hogy *„... a bíróságoktól elvárt – számukra az Alaptörvényben előírt – alaptörvény-értelmezési követelmény sem parttalan. Így önmagában abból a körülményből, hogy egy alkalmazandó jogszabály igazságtalan eredményre vezetne, nem feltétlenül következik annak alaptörvény-ellenessége. Hasonlóképpen a bíróságok arra sincsenek feljogosítva, hogy a materiális igazságosság jegyében egy jogszabályt ne*

⁶⁴ 25/2017. (X. 17.) AB határozat, Indokolás [24]

⁶⁵ 15/2014. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [33]

alkalmazzanak, vagy annak önkényesen a nyelvtani értelemmel nyilvánvalóan ellentétes jelentést tulajdonítsanak.”⁶⁶.

Egy későbbi alkotmánybíróági ítélet alapján⁶⁷ az is látható, hogy az Alkotmánybíróság álláspontja szerint nem lehet elhagyni a jogszabály célja szerinti értelmezés vizsgálatát arra hivatkozva, hogy a rendelkezés egyértelmű, azonban egyéb szempontok figyelembevételével a jogszabály céljával ellentétes értelmezés adható a jogszabálynak. Hiszen az *„Alaptörvény 28. cikke is akként fogalmaz, hogy a jogértelmezésnek a jogszabály célját elsősorban kell figyelembe vennie, és nem zárja ki, hogy a jogszabály tartalmának megállapításakor a bíróság egyéb szempontokra is figyelemmel legyen, és hogy ezek mérlegelése során, indokolt esetben, a jogszabály eredeti céljával ellentétes következtetésre jusson. Az a bírósági mérlegelés azonban, amely a jogszabály céljának vizsgálatát teljes mértékben és kifejezetten kizárja, már alaptörvény-ellenesnek minősül.”⁶⁸. A döntés többségi indokolása azt is kifejtette, hogy az adott esetben azzal, hogy a bírói ítélet *„alapos ok nélkül hagy[t]a figyelmen kívül a hatályos jogot”, a „bírói döntés önkényessé vált, mert kilépett abból a jogértelmezési keretből, amelyet számára az Alaptörvény előírt.”* Mivel az Alkotmánybíróság többségi álláspontja szerint a Kúria lényegében visszaélt saját függetlenségével, az *„ítélet fogalmilag nem lehet tisztességes, és nem fér össze a jogállamiság alapelvével”,* ezért az Alkotmánybíróság egy korábbi döntésére utalva⁶⁹ megállapította, hogy a bírósági ítélet sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot.*

Az Alkotmánybíróság – bár az Alaptörvénytörvény hatályba lépését követően is alapvetően tartotta magát ahhoz, hogy a Kúria széles szabadsággal rendelkezik a jogegységi határozatában megjelenő jogértelmezés vonatkozásában – mégis volt olyan jogegységi határozat, amelyet azért semmisített meg, mert nem értett egyet a Kúriának az Alaptörvény 28. cikkére vonatkozó értelmezésével. A Kúria 3/2013. Közigazgatási jogegységi határozatában (KJE) egy adójogszabály

⁶⁶ 3023/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [50]. A határozatban az egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény 43. § (2) bekezdése értelmezése kapcsán a többségi indokolásban megjelent egy olyan gondolatmenet, miszerint az igazságtalan eredményre vezető jogszabályi értelmezés akár az ítélet megsemmisítését is maga után vonhatná, de itt nem semmisítette meg az Alkotmánybíróság a bírói ítéletet (Indokolás [29]).

⁶⁷ 23/2018. (XII. 28.) AB határozat, Indokolás [28] Az Alkotmánybíróság határozatában a Kúria Kfv.I.35.676/2017/10. számú ítéletének alaptörvény-ellenességét állapította meg, és elrendelte az ítélet megsemmisítését. Az alkotmányjogi panaszt egyébként – a korábbi elveitől eltérően – a tisztességes eljáráshoz való jog és a bírói jogértelmezésre vonatkozó alaptörvényi rendelkezésre hivatkozva fogadta be az Alkotmánybíróság, ráadásul a Nemzeti Banktól, pedig korábban következetesen elutasította a „közhatalmi jogosítvánnyal felruházott állami szerv” által benyújtott alkotmányjogi panaszokat, hivatkozva korábbi gyakorlatára (23/2009. (III. 6.) AB határozat ABH 2009, 188.).

⁶⁸ 23/2018. (XII. 28.) AB határozatban, Indokolás [30].

⁶⁹ 3280/2017. (XI. 2.) AB határozat, Indokolás [38]

értelmezése kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy *„ha változnak a külső viszonyok (megváltozik a közgazdasági feltételrendszer, egyéb szabályok miatt a szöveg más kontextusba helyeződik) és a jogalkotó nem korrigál, akkor a bírói jogértelmezés során az Alaptörvény 28. cikke szerint lehetőség van a normaértelmezést a megváltozott viszonyokhoz igazítani.”* Az Alkotmánybíróság szerint azonban ez az értelmezés az Alaptörvény 28. cikkéből nem vezethető le, *„és ellentétben áll a 25. cikk (3) bekezdésével is, amely a jogalkalmazás egységének biztosítására, és nem a jogalkotó vélt, vagy valós mulasztásának jogegységi határozattal történő korrigálására vonatkozó felhatalmazást tartalmaz.”* Az Alkotmánybíróság szerint a KJE-ben kifejtett, nyelvi kereteket figyelmen kívül hagyó normaértelmezése az egységes joggyakorlat biztosítása helyett ahhoz vezetett, hogy a jogértelmezés *„eloldódott”* az értelmezett jogszabálytól, és a törvényhozás talajára tévedve sérti [...] a hatalommegosztás elvét⁷⁰. Így a hatalommegosztás elvének és a jobbiztonság elvének együttes sérelme alapján a KJE alaptörvényellenességét állapította meg, és a jogegységi határozatot megsemmisítette. A többségi döntéshez négy alkotmánybíró is fűzött különvéleményt. Czine Ágnes alkotmánybíró különvéleményében arra hívta fel a figyelmet, hogy a többségi álláspont nincsen összhangban az Alkotmánybíróság gyakorlatával, mivel *„az Alkotmánybíróság már korai gyakorlatában azt hangsúlyozta, hogy a törvényhozás valamely hibáját általában jogalkalmazói jogszabály értelmezéssel kell feloldani”*. Azzal azonban ő is egyetértett, hogy az *„... Alaptörvény 28. cikkében foglalt rendelkezésnek valóban nem az a célja, hogy ezáltal a jogalkalmazás a jogalkotás hibáit folyamatosan „korrigálja”*.⁷¹ Lenkovics Barnabás alkotmánybíró pedig különvéleményében kifejtette, hogy véleménye szerint *„...a normaértelmezés megváltozott viszonyokhoz való igazítása nem vezet ahhoz, hogy a jogértelmezés „eloldódik” az értelmezett jogszabálytól, és nem sérti [...] a hatalommegosztás elvét, sem pedig [...] a jobbiztonságot, sőt ellenkezőleg, azt mozdítja elő.”*⁷².

A Kúria másik jogegységi határozatban, a 2/2016. Büntető jogegységi határozatban (BJE) az Alaptörvény 28. cikkében előírt cél szerinti értelmezés alapján a jogalkotó céljára hivatkozva egy szexuális bűncselekmény súlyosabban minősülő esetének értelmezte a tizenkét év alatti sértett sérelmére elkövetett bűncselekményt, és ennek megfelelően magasabb büntetési tételt tartott ebben az esetben irányadónak. Az

⁷⁰ 2/2016. (II. 8.) AB határozat, Indokolás [46], [48]. Meg kell jegyezni, hogy ennek az ügynek sajátossága volt, hogy a KJE-re egy büntető ügyben hivatkoztak, és a vádlott bűnösségét is ez alapján állapították meg. Itt tehát a büntetőeljárásal kapcsolatos kérdések is felvetődtek.

⁷¹ 2/2016. (II. 8.) AB határozat, Indokolás [80]

⁷² 2/2016. (II. 8.) AB határozat, Indokolás [108]

Alkotmánybíróság azonban úgy találta, hogy „... a BJE által hivatkozott jogalkotói célt” a történeti, rendszertani, szerkezeti és kontextuális jogértelmezés mód sem támasztotta alá. *„Márpedig abban az esetben, ha a teleologikus értelmezést az adott jogág normáinak értelmezése során elfogadott egyetlen más interpretációs módszerrel sem lehet igazolni, úgy a jogegység biztosítására irányuló jogalkalmazói döntés szinte szükségképpen átveszi a jogalkotó jogkörét.”* *„Az Alkotmánybíróság [...] megállapította, hogy a BJE meghozatalakor a Kúria túllépte a jogegység biztosítására vonatkozó alaptörvényi felhatalmazás kereteit”,* ami a hatalommegosztás elvének sérelmét eredményezte. Az Alkotmánybíróság azonban hozzátette, hogy: *„Mindez értelemszerűen nem zárja ki azt sem, hogy a jogalkotó [...] a Btk. módosítása során a BJE által választott megoldásból induljon ki.”*⁷³. A döntés egyébként megosztotta az alkotmánybírákat, hat alkotmánybíró is különvéleményt fűzött a többségi indokoláshoz.

3.2.2. Az Alaptörvény hetedik módosítása. Újabb paradigmaváltás?

Az Alaptörvény hetedik módosítása a bírói jogértelmezésre vonatkozó rendelkezést is érintette. A 28. cikk első mondata után 2019. január 1-jei hatályba lépéssel beiktatott egy mondatot, miszerint: *„A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni.”*

A módosítás javaslatához fűzött miniszteri indokolás alapján a kiegészítés *„pontosítja a bírósági jogértelmezést”,* a részletes indokolás szerint *„a jogszabályok értelmezésével kapcsolatosan ad eligazítást, iránymutatást”*⁷⁴. Az igazságügyi miniszter parlamenti expozéja alapján *„a rendelkezés a jogalkotás számára is új irányokat jelölne ki, azzal, hogy a jogszabály megalkotásának célja szélesebb körben lenne megismerhető. Az indokolás továbbra sem lenne a jogszabály része, nem rendelkezne jogi kötelező erővel, de a jogszabály teleologikus értelmezésének elsődleges forrása lenne.”*⁷⁵

Bár az idézett miniszteri kísérszövegekből az derült ki, hogy a módosítás célja a jogszabályok értelmezésének egyértelművé tétele volt, a gyakorlatban inkább azt lehetett látni, hogy a módosítás némi zavart keltett. A miniszteri indokolásban ugyanis konkrét alkotmánybírói

⁷³ 19/2017 (VIII. 18.) AB határozat, Indokolás [25], [33], [32]

⁷⁴ T/332. számú javaslat szövege: <https://www.parlament.hu/irom41/00332/00332.pdf> (2020.10.31.)

⁷⁵ <https://kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/a-miniszter/beszedek-publikaciok-interjuk/trocsanyi-laszlo-expozeja-az-alaptorveny-hetedik-modositasarol> (2020.10.02.)

határozatokra és kúriai határozatra utalva – további kifejtés nélkül – az szerepelt, hogy a módosítás „a rendelkezéshez kapcsolódó alkotmánybírói gyakorlatot és a Kúriának a rendelkezéssel kapcsolatos értelmezését nem érintve” lép életbe. Ez viszont felvetette a kérdést, hogy akkor valójában mi változott.

Szigeti Krisztina bíró az Alaptörvény-módosítás hatályba lépését megelőző tanulmányában próbálta feltárni, mennyiben kell ezután másképpen értelmezni a törvényt.⁷⁶ A magyar jog kontinentális jogrendszerben való elhelyezése alapján alapvető jellemvonásként nevezte meg azt, hogy a jog elsődleges forrása az írott jog, a törvény. Ennek megfelelően úgy látja, hogy a bíró feladata a jogértelmezés során a jogszabály szövegéből kiindulni. Vajon az Alaptörvény-módosítás azt várja el a bíróktól, hogy a jogszabály értelmezésekor a preambulumból és az indokolásból induljanak ki, még mielőtt a jogszabály szövegét megismernék? Ha nem ez a cél, akkor viszont a jogalkotás „nyitott kapukat döngöt”, mivel a bírók korábban is figyelembe vették ezeket az eszközöket a jogértelmezésben. A szubjektív teleologikus értelmezés „Alaptörvényi rangra emelkedésével” kapcsolatban felvetette, vajon nyújthat-e valós segítséget egy hosszú évtizedeken át hatályban lévő jogszabály értelmezéséhez a jogalkotás idején fennálló jogalkotói szándék vizsgálata. A jogalkotó céljának megfelelő jogértelmezés számára a szocializmusbeli bírói szerepfelfogást idézi fel, ahol a társadalmi problémákra adandó válasz csak a törvényhozó feladata és privilégiuma volt. Ez a tanulmány is – hasonlóan több más tanulmányhoz – arra is felhívja a figyelmet, hogy a most már kötelezően figyelembe veendő jogszabálytervezet indokolások színvonala általában kívánnivalót hagy maga után.

Stiller Andrea és Kormos Balázs a „jogszabály-előkészítő sajátos szemüvegén át” kísérletet tett arra, hogy „az új rendelkezés célja, és tényleges funkciója, illetve szerepe, jelentősége körül esetlegesen felmerülő értelmezési kétségeket” eloszlassa⁷⁷. Az Alaptörvény 28. cikkének első mondatában az „elsősorban” szóra utalva kifejtették, hogy a teleologikus jogértelmezés csak egyik kitüntetett, de nem kizárólagos eszköze a jog értelmezésének. Ugyancsak az „elsősorban” szófordulatra utalva látják úgy, hogy a jogszabály céljának feltárásában sem kizárólagos a preambulumból és az indokolás vizsgálata. A módosító indítványhoz csatolt miniszteri indokolásban idézett kúriai ítéletből⁷⁸ kiemelték, hogy „a

⁷⁶ Szigeti 2018. 9.

⁷⁷ A jogszabály előkészítését végző szakreferensek. Stiller-Kormos 2019. 10.

⁷⁸ Mfv 10.272/2015/4.

jogvitákat mindig az adott jogviszony elbírálására irányadó anyagi jogszabály szövegéből kiindulva kell eldönteni”.

Varga Zs. András szerint, mivel az Alaptörvény hetedik módosítása előtt nem volt egyértelmű, hogy a jogszabály célja objektív vagy szubjektív jogalkotói célra utalt-e, ezért az sem mondható meg egyértelműen, hogy az új rendelkezés valóban hoz-e változást.⁷⁹ Az viszont egyértelmű, hogy az új rendelkezés „*megkerülhetetlenné teszi az originalista (szubjektív teleologikus, a jogalkotó szándékára figyelemmel lévő) értelmezést*”. Álláspontja szerint a 28. cikk módosított szövege sem tudja megakadályozni az önkényes bírói jogértelmezést, mivel az indokolást is értelmezni kell, és az indokolás szövegét is lehet önkényesen értelmezni, különösen akkor, ha a jogszabály-tervezetek indokolása nem megfelelő színvonalú szöveg.

Bár az Alaptörvény 28. cikke módosításának hatályba lépése óta még nem telt el hosszú idő, a módosításból származó jogértelmezési kérdésekkel már az Alkotmánybíróság is több ügyben szembesült. Amikor az Alaptörvény hetedik módosítását indítványozó igazságügyi miniszter, Trócsányi László alkotmánybírósági beadványában absztrakt alkotmányértelmezésre kérte fel az Alkotmánybíróságot az Alaptörvény egyik, a hetedik módosítással bevezetett rendelkezésére nézve, Pokol Béla, a határozathoz fűzött különvéleményében azzal szembesítette a többségi döntést meghozó alkotmánybírákat, hogy az Alaptörvény módosított szövege ellentmondásban áll az indokolásával. Ezzel kapcsolatban Pokol Béla azt is kifejtette, hogy az általa „*megemelt erejű indokolásnak*” nevezett értelmezési rendelkezés nem köti az alkotmánybírókat. Véleményét arra alapozta, hogy a jogszabály előterjesztéséhez vagy módosításához csatolt indokolásokon keresztül a jogértelmezésbe „*ad hoc törvényhozói szándék és politikai motiváció bevitele*” történhet, ami a teljes állami és jogi életet egységben szabályozó Alaptörvény esetében a koherens rendszerszerű értelem védelme miatt nem engedhető meg. Ezt a rendes bírók esetében jobban megengedhetőnek tartja, mivel ők „*az élet egy-egy szeletét szabályozó törvényi és más jogszabályi rendelkezések értelmezését végzik*”.⁸⁰ Arra azonban ez az alkotmánybírósági határozat nem adott választ, hogy a jogszabály és annak előterjesztéskori indokolása közötti ellentmondás esetén mi lenne a rendes bírók megfelelő alkotmányos hozzáállása.

Amint az a 21/2020. (VIII. 4.) AB határozatból látható, az indokolás és jogszabályi szöveg ellentmondásából adódó nehézség kezelésének

⁷⁹ Varga 2018. 3.

⁸⁰ 2/2019. (III. 5.) Ab határozat, Indokolás [117]-[119]

mikéntjére adott választ az Alkotmánybíróság nem tudta megkerülni. Az Alkotmánybíróságnak bírói indítványra induló ügyben a büntetőeljárás törvény egyik rendelkezésével kapcsolatban kellett a jogszabály javaslatához fűzött miniszteri indokolás és a jogszabály tényleges szövege között fennálló – az egyedi ügyben eljáró bírói tanács véleménye szerinti – ellentmondás kapcsán állást foglalnia, és a helyzetre megoldást találnia.

Az Alkotmánybíróság határozatában megállapította, hogy *„az adott jogszabályi rendelkezés nem felel meg a jogalkotó miniszteri indokolásban megfogalmazott szándékának”*. Ennek kapcsán kifejtette, hogy *„[k]ülönösen aggályos ez az ellentmondás az Alaptörvény 28. cikkében a bíróságok számára előírt értelmezési szabály alapján. A bíróságoknak ugyanis a jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambuluma, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venniük. Ha ugyanakkor valamely jogszabály normaszöveg-javaslatához fűződő jogalkotói indokolás a szabály szövegezésére tekintettel jogértelmezési bizonytalanságot eredményez, az a bíróságok jogalkalmazásában a kiszámíthatóság és egységes értelmezés követelménye ellen hat”, és a „fennálló értelmezési bizonytalanság nem segíti elő, hogy a szabályozás adott elemében rögzített eljárási garancia kellő hatékonysággal funkcionáljon”*. Az Alkotmánybíróság az ügyben hozott határozatában a hatályos jog kímélését szem előtt tartva a jogszabályi rendelkezés megsemmisítése helyett a jogértelmezésre alkotmányos követelményt állapított meg.⁸¹ Az ügy tehát azt mutatja, hogy az indokolás és jogszabály szövege miatt kialakult értelmezési bizonytalanság akár a jogszabály szövegének megsemmisítéshez is vezethetne, természetesen akkor, ha a miniszteri indokolás felel meg az alkotmányos követelményeknek. A másik kérdés, amit ez az ügy felvet, mennyiben fogják bevonni az ilyen ellentmondások a jövőben az Alkotmánybíróságot a jogszabályok értelmezésébe.

4. Záró gondolatok

Amint az előzőekben láthattuk, az elmúlt években bekövetkező jogi szabályozás azt célozta meg, hogy a szöveghez kötött jogértelmezést elmozdítsa a jog szövegén túlmutató szempontokat is figyelembe vevő bírói jogértelmezés irányába. Ebben a folyamatban az Alaptörvény

⁸¹ 21/2020. (VIII. 4.) AB határozat, Indokolás [95]-[97], [101]. Az ügy sajátosságát jelentette, hogy a kialakult ellentmondásos helyzetet maga a jogalkotó is észlelte, és már döntött is a rendelkezés módosításáról, így az ellentmondásos helyzet már 2021. január 1-jétől nem fog fennállni.

hatályba lépését követően az Alkotmánybíróság – bár „önkorlátozásra” törekedett – mégis meglehetősen aktív szerepet játszott, játszik, mivel a bírói jogértelmezésre vonatkozó alaptörvényi rendelkezés értelmének kibontásával és a bírói ítéletek megsemmisítésével által a bírói jogértelmezés arculatának alakításában lényeges szerepet kapott.

Kérdés azonban, hogy a jogszabály szövegétől elrugaszkodó jogértelmezési technikák mennyire teszik kiszámíthatóvá a laikusok számára a bírói ítéleteket. A jogászai társadalom nem feledkezhetne meg arról, hogy a jogszabályok nem csak a bírónak, alkotmánybíróknak szólnak, hanem a „laikusoknak” is. A „laikusok” pedig akkor tudnak jogkövető magatartást folytatni, ha a bírói jogértelmezés előre látható, kiszámítható. Ha a bíróság mindig valamilyen rejtett tartalmat, jogalkotói célt tár fel jogértelmezése során, amely magából a jogszabály szövegéből nem olvasható ki, akkor a bírósági ítéletek a „laikusok” – sőt akár a bírósági eljárásban részt vevő jogászok – számára is kiszámíthatatlanok lesznek, és a „laikusok” bíróságon kívüli utakat fognak keresni vitáik megoldására, ami semmiképpen nem tekinthető ideális irányznak a jövő számára.

A jelen zárómondatok írása idején az Országgyűlés már megválasztotta a Kúria új elnökét, aki majd 2021. január 1-jétől fogja betölteni új pozícióját. Varga Zsolt András az Alaptörvény 28. cikkének módosítása kapcsán kifejtette véleményét arról, hogy az egységes, kiszámítható bírói jogértelmezéshez a felsőbbbíróságok jogértelmezésének kötelező ereje (*precedens, stare decisis* elv) jelentene megoldást.⁸² Mivel a Kúria a bíróságokra kötelező jogegységi határozatai által részt tud venni a bíróságok jogértelmezésének egységesítésében, a jövő fogja megmutatni, hogy az új kúriai elnök mennyire lesz aktív az ilyen döntések kezdeményezésében, és ha aktívan fogja gyakorolni ezt a jogosítványát, sikerül-e mindezt a bíróságok jogértelmezési szabadságának csorbítása nélkül megvalósítani.

Felhasznált irodalom

Blutman László: Egy empirikus jogértelmezés szükségessége. *Jogtudományi Közlöny*, 2008, 63, 3-13.

Blutman László: Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés. *Jogesetek Magyarázata*, 2010, 4. 94-104.

⁸² Varga 2018. 6.

Bódiné Beliznai Kinga: A Kúria döntvényalkotási joga. *Jogtörténeti Szemle*, 2012, 2, 2-13.

Bodnár Zoltán: A bírói jogalkotás. *Jogtudományi Közöny*, 1984, 9, 497-503.

Fuller, Lon Luvois: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*, 1958, 71, 630-672.

Fűrész Klára: A jogalkalmazói jogképződés (a bíró alkotta jog) alkotmányos kérdései a szocialista jogrendszer kiépítésének időszakában. *Jogtudományi Közöny*, 1981, 11, 929-935.

Horváth Barna: A jogelmélet vázlata. Attraktor, Máriabesnyő - Gödöllő, 2004.

Jakab András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011, 4, 86-94.

Kukorelli István: A Legfelsőbb Bíróság normaalkotó tevékenységéről. *Jogtudományi Közöny*, 1976, 11, 657-660.

Maczonkai Mihály: A jogértelmezés módszereinek bizonytalansága a jogi pozitivismusban. In: Ut juris ordo exigit: ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére. IDRResearch Kft, Publikon, Pécs, 2016, 167-176.

Mezei Péter: A joghézag kérdése régen és ma. *Jogelméleti Szemle*, 2002, 2, (<http://jesz.ajk.elte.hu/mezei10.html>) (2020.10.31.)

Moór Gyula: A joghézag kérdéséről. In: Emlékkönyv Kolosvári Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1939.

Peschka Vilmos: Jogforrás és jogalkotás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

Peschka Vilmos: Gap in the law and the legal analogy. 2nd English-Hungarian Jurist's days 1980. September 22-26. 1980, Budapest.

Pokol Béla: A jogértelmezés alapjai. *Magyar Jog*, 1999, 11, 641-649.

Pokol Béla: Felsőbírósági jogértelmezés Magyarországon. *Bírák Lapja*, 2000, 1-2, 7-16.

Stiller Andrea-Kormos Balázs: Gondolatok az indokolások jelentőségéről. *Fontes iuris*, 2019, 2, 10-19.

Szabadfalvi József: Jogbölcseleti gondolkodás Magyarországon. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogbölcselet rovat,

rovatszerkesztő: Szabó Miklós) <http://ijoten.hu/szocikk/jogbolcseleti-gondolkodas-magyarorszagon> (2019). (2020.10.31.)

Szabó Miklós: A jogdogmatika előkérdéseiről. Prudencia Iuris. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1996.

Szigeti Krisztina: A bírói jogértelmezés és a hetedik Alaptörvény-módosítás. *Eljárásjogi Szemle*, 2018, 4, 9-17.

Szilágyi Péter: Szabó Imre szocialista normativizmusa; Adalékok a szocialista normativizmus ideológiakritikájához. *Jogelméleti Szemle* 2003,4 (<http://jesz.ajk.elte.hu/szilagyii16.html>) (2020.10.31.)

Szladits Károly: A magánjogi törvénykönyv. Jogállam, 1931, 30, 1-2, 54-57.

Tóth J. Zoltán: A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana. *Jogtudományi Közlöny*, 2012, 3, 93-109.

Tóth J. Zoltán: A jogértelmezés „elementáris” módszerei a magyar felsőbbírósági gyakorlatban. In: Szabó Miklós (szerk.): A jog nyelvi dimenziója. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2015. 93-116.

Tóth J. Zoltán: A magyar bírói érvelés jellege: jogértelmezés és jogi érvelés a magyar felsőbbíróságok gyakorlatában. *Iustum Aequum Salutare*, 2017, 2, 121-138.

Varga Zs. András: Törvényjavaslatok indokolása - az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről. Pázmány Law Working Papers, 2018, 13. http://plwp.eu/files/PLWP_2018-13_VargaZS_2.pdf (2020.10.31.).

Vékás Lajos (eds.) Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatok magyarázatokkal. CompLex Kiadó, Budapest 2012.

Visegrády Antal: A bírói gyakorlat jogfejlesztő szerepe. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988.

Zódi Zsolt: Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés. *Állam- és Jogtudomány*, 2014, 3, 60-85. <http://real.mtak.hu/18491/1/2014-3-beliv-ZO%CC%8BDI.pdf> (2020.10.31.)

Zsidai Ágnes: „Csak a törvény tehet minket szabaddá.” – Törvénypozitivisták igazságok. In: Nochta Tibor – Monori Gábor (eds.): IUS EST ARS. Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapjának tiszteletére. PTE-ÁJK, Pécs, 2015. 555-567.

Changing paradigms in the theory and practice of Hungarian judicial interpretation

Summary

The role of the text of the law in the judicial interpretation, the possible sources of judicial interpretation beyond the text, are fundamental issues in continental legal systems. The relationship between the legislature and the judge in shaping the law is also inevitable question. The freedom of the judicial interpretation of the law is greatly influenced by who can direct and control the judge's law interpreting activity.

The study has been reviewed the changes of the issue in Hungary from the beginning of the 20th century to the current day, presenting the dominant judicial interpretation approaches and governing theories prevailing in the different legal-political era. The role of the Constitutional Court in the judicial interpretation of the law is also analyzed in connection with the provision of the Fundamental Law on judicial interpretation of the law and its amendment.